

INFLUENȚE ALE STILULUI ROCOCO ÎN PORTRETUL DE APARAT: PORTRETUL MARIEI TEREZA DE JOSEPH HICKEL

Agata Chifor

Integrată absolutismului luminat, domnia Mariei Tereza (1740-1780) a inaugurat în monarhia habsburgică o perioadă de modernizare și reformare structurală. Datorate în mare parte Consiliului de Stat, personalităților din jurul împărătesei (F. W. Haugwitz, R. Chotek, F. Hatzfeld, H. Blümegen, J. I. Felbiger, A. W. von Kaunitz, G. von Swieten, P. J. Riegger, J. von Sonnenfels), reformele au avut ca scop consolidarea și centralizarea Imperiului, creșterea prestigiului intern și extern al dinastiei.¹

În plan cultural-artistic guvernarea a coincis cu perioada de apogeu și extensiune a stilului rococo în afara granițelor Franței. Concretizat în reședințe imitate după modelul francez în principatele germanice, stilul a fost bine primit și la curtea Mariei Tereza. Astfel Palatul Schönbrunn, edificat începând din 1696 după planurile lui J. B. Fisher von Erlach, a fost reamenajat din însărcinarea împărătesei între 1743-1749 fiind înzestrat cu saloane reprezentative pentru rococoul austriac.² Grația și eleganța stilului promovat de Nicolă Pacassi se reflectă în Marea și Mica Galerie, în saloane cu o decorație rafinată de inspirație orientală: Salonul oval, Salonul rotund, Salonul chinezesc albastru, Salonul Lacurilor, Salonul Milionului. În contrast cu somptuozitatea gravă, solemnă a barocului, noul stil se remarcă prin rafinamentul formelor și decorurilor, finețea liniilor, jocul curgător asimetric al ornamentelor, dar și printr-o preocupare sporită pentru confort și funcționalitate. În locul sălilor dispuse în anfiladă după o riguroasă organizare spațială proprie palatelor baroce, rococoul se individualizează prin interioare de forme variate, grupate mai liber, decorate în tonuri pastelate, luminate prin ferestre mari și ferestre-uși deschise spre grădini și parcuri. Rafinamentul aristocratic se reflectă în finețea stucaturilor poleite, lambriuri de esențe prețioase cu trasee sinuoase, mobilier mai confortabil cu picioare zvelte și arcuite. Individualitatea noului stil este conferită de o morfologie capricioasă, definită prin fantezie și asimetrie bazată pe ghirlande, rocailluri, împletituri, chinoiserii.

În aceeași ambianță a epocii se integrează și o parte din portretele de aparat realizate la comandă imperială. Având valoarea unui document de epocă, ele înregistrează amprenta rococoului asupra vestimentației, modei și manierelor. În acest sens vestimentația reflectă prestigiul Franței în moda de curte a secolului al XVIII-lea. Ca și în perioada anterioară curtea imperială își etalează privilegiile în somptuozitatea veșmintelor, uzând de mijloace teatrale

¹ Robert A. Kann, *A History of the Habsburg Empire (1526-1918)*, University of California Press, 1974, p. 173

² Ibidem, p. 153

pentru a impresiona: haine supradimensionate din materiale scumpe, bijuterii și peruci. Distincția socială și umană a monarhului, justificată de legitimarea religioasă a puterii sale era marcată și prin etalarea unui lux inaccesibil poporului, conturând tipul unei ființe nobile, unice, superioare. Deși continuă să marcheze deosebiri de rang social subliniind privilegiul inactivității (rochii susținute de cercuri din sârmă, peruci, pantofi brodați cu pietre), costumul de curte aduce ca element de inovație o notă de grație și un senzualism discret ilustrate în cazul vestimentației feminine de corsajul strâns pe talie al rochiilor din materiale scumpe, cu poalele învoalate, decolteul rotund, larg, mânecile prevăzute până la cot cu manșete de dantelă.

Originar dintr-o familie flamandă, Martin Meytens (1695-1770) s-a stabilit la Viena devenind pictor al curții habsburgice în timpul domniei lui Carol al VI-lea (1711-1741) și a fiicei sale Maria Tereza (1740-1780).³ În perioada când s-a aflat în slujba curții imperiale (1731-1770) Meytens și-a însușit maniera portretului baroc de aparat realizând numeroase portrete Mariei Tereza și familiei imperiale (Portretul împăratului Francisc I, Portretul Mariei Tereza ca împărăteasă a Ungariei, portretele fiicelor împărătesei).⁴ Ca și la Van Dyck o particularitate a modelelor sale o constituie eleganța și caracterul aristocratic al personajelor, atitudinea de poză și strălucirea ostentativă a vestimentației. În acest sens este semnificativ Portretul Mariei Tereza aflat în Palatul Schönbrunn (Fig.nr.1). Împărăteasa este reprezentată în mărime naturală, îmbrăcată într-o rochie cu trenă cu poale rigide, învoalate. În mâna stângă ține sceptrul iar pe masa din apropiere este așezată pe o pernă roșie coroana imperială. Ținuta are o notă de solemnitate și maiestate exprimând conștientizarea poziției privilegiate a suveranei. Privirea rigidă, inflexibilă este în acord cu prezentarea însemnelor imperiale, impunând respectul și considerația supușilor. Continuând tradiția portretului reprezentativ baroc, lucrarea reflectă influențe ale rococoului asupra vestimentației (decolteul mai pronunțat, mânecile prevăzute cu straturi succesive de volane, machiajul artificial cu tenul alb și obraji roșii). În categoria portretului oficial se încadrează și Portretul Mariei Tereza realizat de Meytens în 1745, aflat în colecția Muzeului Brukenthal.⁵ Se remarcă și aici atitudinea de poză a personajului, chiar dacă gestică este mai degajată. Împărăteasa, reprezentată trei sferturi în prim planul lucrării adresează spectatorului o privire oficială, distantă. Într-o mână ține marginea mantoului de hermină, iar cu cealaltă atinge însemnele imperiale aflate pe masa din stânga tabloului. În ambele lucrări este evidentă semnificația ceremonială, mistică și religioasă a coroanei, sceptrului, mantoului de hermină și a mâinii justițiare, simboluri ale monarhiei de drept divin și ale puterii absolute a suveranei.⁶

³ V. Mureșan, Portrete de Martin Meytens la Muzeul Brukenthal în Revista Muzeelor și monumentelor nr.8, 1977, p. 57

⁴ Katalog des Österreichischen Barockmuseums im unteren Belvedere in Wien, band 2, 1980, nr. 285; nr. 286;

⁵ Portretul Mariei Tereza, ulei / pânză, 127x155cm, Colecția Muzeului Brukenthal

⁶ T. Gaehtgens, *Le XVIII-ème siècle*, Edition du Seuil, 1998, p. 103

Portretele fiicelor împărătesei (Maria Cristina, Maria Antoaneta, Maria Amalia, Maria Elisabeta, Maria Anna, Maria Carolina) realizate de același autor accentuează într-o mai mare măsură prin gestica mâinilor, decolteurile pronunțate ale rochiilor dantelate cu corsajul strâns, preocuparea pentru grație și cochetărie adusă de epoca rococoului.⁷

Un alt portret al Mariei Tereza care face trecerea de la gravitatea și solemnitatea barocă spre grația și feminitatea rococoului se află în colecția Muzeului Catedralei romano-catolice din Oradea⁸ (Fig. nr. 2). Împărăteasa e reprezentată trei sferturi înveșmântată cu o rochie elegantă din catifea verde închis cu poalele învolburate formând un cerc. Croiala accentuează în manieră rococo silueta grațioasă formată din alternanța contrastantă de subțieri (talie, gât) și evazarea poalelor ample. Corsajul rochiei căzând în unghi cu un decolteu larg, rotund este dantelat la fel ca și rândurile succesive de volane ale mânecilor. De corsaj este prinsă o pelerină prevăzută cu blană de hermină pe față și căptușită cu mătase galbenă. Peruca pudrată în alb după moda epocii este prevăzută cu o codiță împletită și încununată de o diademă cu pietre prețioase. Fața subliniază pregnant individualitatea fizionomică a personajului remarcându-se prin trăsături ferme, fruntea înaltă, privirea inflexibilă, severă, machiajul tipic cu tenul alb și obraji roșii. Eclerajul concentrat asupra feței și camației personajului se detașează pe fundalul brun alcătuit din obișnuita draperie și coloanele canelate, respectiv masa sculptată din stânga personajului.

Pictura impresionează prin precizia și eleganța desenului, sugestia corectă a volumului, tratarea cu deosebit realism a fizionomiei și vestimentației. Minuțiozitatea cu care sunt descrise elementele de vestimentație prin alternanța de dantele, broderii, catifea, capa de blană creează impresia de materialitate a îmbrăcăminții. Croiala vestimentației cu corsajul strâns pe corp alături de gestul cochet al suveranei care-și arată demonstrativ cosița accentuează grația, calitatea cea mai prețuită a epocii pusă în valoare prin dans, vestimentație și arta conversației. La aceeași impresie contribuie bijuteriile, machiajul, ținuta liberă a mâinilor și faldurile grele ale rochiei din materiale scumpe.

Tabloul îmbină sugerarea maiestății imperiale prin fastul idealizator și privirea calmă, distantă cu o poză afectată în care se întrevide galanteria și eleganța discretă a rococoului.

Lucrarea a fost atribuită de Garas Klara cunoscutului portretist austriac Joseph Hickel (1736-1807). Contemporan cu domnia Mariei Tereza, format în ambianța Academiei de pictură veneze, Hickel a fost începând din 1771 pictor de curte al împărătesei.⁹ Din această perioadă datează portretele sale realizate la comanda unor demnitari și nobili din Transilvania sau Ungaria:

⁷ Katalog des Österreichischen Barockmuseums im unteren Belvedere in Wien, band 2, 1980, nr. 288

⁸ Portretul Mariei Tereza, ulei / pânză, 93x75cm, nesemnat, nedatat, Colecția Muzeului Catedralei romano-catolice din Oradea

⁹ Garas Klara, Magyarországi festészet a XVIII században, Budapest, Akadémiai Kiado, 1955, p. 223

Portretul guvernatorului Bruckenthal (1779), Portretul lui Samuel Teleki (1772), Portretul baronului Erdödy (1786) etc. Calitatea artistică a execuției, precizia desenului, realismul în redarea formei și a vestimentației pledează în favoarea unui pictor profesionist format în ambianța școlii portretistice academiste. Aproximarea artiștilor de sfera politică sau ecleziastică a comanditarilor era în acea epocă o condiție esențială a consacrării artistice. Curtea imperială reprezenta principalul cadru în care se experimentau inovațiile stilistice.

Portretele academiste ale suveranilor din secolul al XVIII-lea întruchipau o ordine socială care privilegia virtuțile aristocratice ale distincției sociale și intelectuale traduse cel mai direct prin limbajul vestimentației. În cazul portretului baroc de aparat scenografia tabloului ilustra aparițiile oficiale ale suveranului punând accent pe accesoriile rangului imperial sau regal (coroana, sceptrul). Conștientizarea de către personaje a superiorității și unicității lor era exprimată și în portretistică prin ținuta ceremonioasă, solemnă, aerul distant, privirea gravă, inflexibilă, caracterul forțat, artificial al pozei destinat evidențierii caracterului de persoană publică a suveranului.

Afirmat pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, stilul rococo reia tema portretului aulic adăugând imaginii monarhice o notă de omunitate, grație și intimitate exploatate cu predilecție în portretul feminin. Eliberate de funcția și mesajul strict politic, fizionomia și gestica devin treptat elementele esențiale ale tabloului, fixând individualitatea și caracterul modelului. La curtea Vienei datorită receptivității unor monarhi luminați s-a realizat în secolul al XVIII-lea o sinteză între solemnitatea barocului italian și grația rococoului francez, o tranziție de la portretul baroc care reflecta poziția omului în societate spre explorarea laturii umane a modelului. În acest sens sunt relevante portretele Mariei Tereza realizate după moartea lui soțului. Astfel în portretul împărătesei văduve realizat de un anonim aflat în colecția Muzeului Țării Crișurilor din Oradea coexistă prezentarea simbolurilor imperiale, bijuteriile, machiajul accentuat al feței în acord cu preocuparea pentru cochetărie a rococoului cu explorarea psihologică a personajului.¹⁰ Redată mult mai naturalist, neidealizat, fața poartă amprenta vârstei, iar privirea comunică durerea umană a împărătesei. (Fig. nr.3)

Răspunzând nevoilor de reprezentare, de propagandă vizuală și socială, creația artistică a secolului al XVIII-lea a acordat o mai mare importanță portretului feminin. În cadrul unei arte predominant aulice și aristocratice persoana împărătesei întruchipa în mod firesc idealurile de frumusețe și eleganță vestimentară ale epocii.

¹⁰ Portretul Mariei Tereza, ulei / pânză, 704x576 cm, nesemnat, nedatat, Colecția Muzeului Țării Crișurilor

INFLUENCES DU STYLE ROCOCO DANS LE PORTRAIT DE MARIE THÉRÈSE PAR JOSEPH HICKEL

RÉSUMÉ

L'ouvrage se propose d'étudier les influences du style rococo sur la peinture autrichienne par deux portraits de l'impératrice Marie Thérèse. Le premier portrait réalisé par Martin Meytens et le deuxième attribué à Joseph Hickel font la transition de la gravité et de la solennité du baroque vers la grâce et la féminité du rococo. Le langage nouveau est évident dans les vêtements qui mettent en évidence la silhouette gracieuse, dans le maquillage et les gestes galants des personnages.

Fig. 1 Martin Meytens, **Portretul Mariei Tereza**
ulei/pânză, Palatul Schönbrunn

Fig. 2 Joseph Hickel, **Portretul Mariei Tereza**
u/p, 93x75cm, Colecția Catedralei
romano-catolice din Oradea

Fig. 3 Anonim, **Portretul Mariei Tereza**
u/p, 704x576, Col. Muzeului Țării Crișurilor, nr. inv. 136